

Giuseppe Angelini, Ambrogio Valsecchi. *Disegno storico della teologia morale*. Edizioni Dehoniane. Bologna 1972 ss. 230.

W dotychczasowym piśmiennictwie z zakresu historii katolickiej teologii moralnej brakowało opracowania, które by stanowiło jakąś kompletną próbę ujęcia dziejów tej dyscypliny wiedzy. Lukę tę wypełnia, choć w swoistym zakresie, praca dwóch teologów włoskich z mediolańskiego środowiska naukowego. Autorowie ci podjęli się opublikowania zarysu podręcznika historii teologii moralnej w ramach bardzo interesującej i ambitnej serii Corso di teologia morale, udostępnianej czytelnikowi przez wspomniane wydawnictwo. Poszczególne tomy tej serii nie stanowią części podręcznika, które łączyłyby wspólne kryteria, lecz są po prostu kolejnymi częściami zamierzonej całości, które zachowują autonomię ujęcia i metodę poszczególnych autorów. Omawiana publikacja stanowi siódmą już w kolejności część teologii moralnej fundamentalnej.

Pochodzi ona spod pióra długoletniego wykładowcy historii teologii moralnej (w ramach teologii moralnej fundamentalnej). Pierwotnie była udostępniona w formie skryptu pt. *Breve storia della teologia morale*. Wersja ta została przekształcona i opracowana przez przyjaciela jej autora G. Angelini i uzyskała aktualny kształt. G. Angelini zdaje sobie sprawę z trudności z tym związanych i z konieczności posiadania wielkiej odwagi, by dzieło to przygotować do publikacji. Podjął się jednakże tego zadania i pomimo bardzo złożonej problematyki osiągnął wynik pozytywny.

Omawiana publikacja składała się z trzech bardzo nierównej wartości i objętości części. Pierwsza z nich poświęcona jest omówieniu relacji danych przekazu biblijnego do moralności (s. 13-59). Tak też autorowie omawianej publikacji rozstrzygnęli ważki dla historyków teologii moralnej problem, polegający na tym, czy do historii tej dyscypliny zaliczać czy też nie dzieje refleksji moralnej, opartej na objawieniu Bożym Starego i Nowego Testamentu. Stwierdzili konieczność uwzględnienia depozytu moralnego zawartego w Biblii, choć nie należy to ściśle do zakresu historii teologii moralnej, ponieważ dopiero część

drugą swej pracy zatytułowali *La storia della teologia morale* (s. 61-209). Część ta zawiera zasadniczy wykład poglądów autorów w zakresie omawianej problematyki. Część trzecia bowiem jest rodzajem swoistego ekskursu, którego przedmiotem są aktualne problemy teologii moralnej, takie jak odnowa tej dyscypliny, sekularyzacja, problem istnienia etyki specyficznie chrześcijańskiej, prawo naturalne oraz historyczne uwarunkowania norm moralnych (*storicità delle norme morali*). Całość pracy kończy się przytoczeniem wniosków ogólnych oraz wykazem skrótów s. 211-230). Część więc ściśle historyczna kończy się przedstawieniem aktualnego stanu teologii moralnej, który jest uwarunkowany dziejowymi etapami tej dziedziny wiedzy teologicznej.

Przyjęta przez autorów periodyzacja dziejów teologii moralnej jest jasna i uzasadniona. Wyróżniają oni bowiem takie podokresy części drugiej, jak: początki wiedzy moralnej w dobie Ojców apostoelskich i Ojców Kościoła, narastanie refleksji teologicznej i synteza św. Tomasza z Akwinu, dalszy rozwój i osiągnięcia św. Alfonsa Liguori, ferment odnowy XIX w. ewangelia i prawo w ujęciu protestanckim, odnowa neotomistyczna i Biblia oraz etyka protestancka Bartha a sekularyzacja. Nie jest ona jednakże obecnie ogólnie przyjmowana, ponieważ pomija dwa momenty. Jednym z nich to dwa, wyraźnie odrębne okresy historyczne w dziejach teologii moralnej: okres libri poenitentiales oraz sum spowiedniczych. Wyróżnienia tego w omawianej pracy brak. Drugim zaś jest to, że nie można mówić o dziejach teologii moralnej w tym samym znaczeniu od epoki patrystycznej aż do XVI r. włącznie i w wiekach następnych. Dyscyplina ta bowiem, jako samodzielna gałąź wiedzy teologicznej, występuje dopiero od przełomu XVI i XVII w. Przyjęta periodyzacja powinna fakt ten uwzględniać już w samych założeniach. W omawianej pracy nie dostrzega się tego.

Etyki protestanckiej nie można uważać za okres w dziejach teologii katolickiej równorzędny z innymi podokresami

w dziejach tej dyscypliny. Poglądy tego bratniego Kościoła należałoby omawiać w ramach innej przyjętej periodyzacji, w znaczeniu komplementarnym. Nawiasem mówiąc, w omawianej pracy dziwi zupełne pominięcie dziejów teologii moralnej prawosławnej, o której przecież wiadomo, jak wiele mogła dać czy też dała, zwłaszcza poczynając od XIX w. Pominięcie tej problematyki w opracowaniach całościowych dziejów teologii katolickiej jest poważnym brakiem.

Wykład poglądów w omawianej publikacji jest klarowny i przekonujący, chociaż w założeniu bardzo zarysowy. Język jest wystarczająco poprawny i ścisły. Argumentacja i dokumentacje przytaczanych poglądów są wystarczające. Autorowie wykorzystali w zasadzie dostępną literaturę szczegółową i własne wyniki, osiągnięte w swych pracach badawczych. Za bardzo cenną rzecz należy uznać podanie bogatej bibliografii, nie tylko ogólnie do całości dzieła czy większych jego części, ale także do poszczególnych fragmentów tematycznych. Dzięki temu czytelnik uzyskuje informację o piśmiennictwie bardzo konkretnych problemów. Poszczególne pozycje wykazu bibliograficznego zawierają nie tylko opis bibliograficzny, ale także krótką charakterystykę jego przydatności i sposób ujęcia problematyki. Jest to rzecz szczególnie zasługująca na podkreślenie i uznanie.

Omawiana pozycja wydana jest starannie pod względem edytorskim. Urozmaicony układ graficzny druku, odpowiedni dobór czcionki dla poszczególnych partii tekstu, stosowanie wcięć i akapitów ułatwia właściwą orientację w zawartości publikacji. Obrazu dopełnia przejrzysta czcionka i dość dobry papier. Stąd też można stwierdzić, że tego rodzaju wydanie bierze się chętnie do ręki i czyta z zainteresowaniem. Obrazu tego nie zaciemnia fakt istnienia błędów korektorskich (por. s. 11 w opisie monografii J. Theinera aż 2). Są one zresztą nieliczne.

Warto też podkreślić fakt pominięcia przez autorów indeksu nazwisk, który w każdej pracy historycznej tego rodzaju zamieszczony być powinien. Nie ułatwia to bynajmniej odszukania wielu moralistów w bogatej przeszłości uprawianej przez nich dyscypliny.

Czytelniką polskiego dziwi fakt całkowitego pominięcia wkładu polskiej teologii moralnej, czy też chociażby zasygnalizowania jej istnienia w Europie. Takie podejście, po pracach H. Cichowskiego czy też E. Hocedeza (*Histoire de la Théologie au XIX siècle*. T. 1-2. Paris 1947-1952), jest niczym nieusprawiedliwione i nie przynosi chluby obiektywizmowi naukowemu autorów omawianej publikacji.

KS. FRANCISZEK GRENIUK